

УДК 378.14:101

DOI: 10.30840/2413-7065.4(81).2021.245661

**ВПЛИВ ІДЕЙ Г. ГЕГЕЛЯ НА ТВОРЧІСТЬ В. ШИНКАРУКА
ЯК ЗАСНОВНИКА КИЇВСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ****Леонід ЧУПРІЙ***orcid.org/0000-0001-7221-5703*

доктор політичних наук, кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник відділу філософії та геополітики НДІУ

Анотація. В статті досліджуються ключові ідеї відомого українського дослідника В. Шинкарука. Зазначається, що у своїх працях дослідник значну увагу приділяв проблемі пізнання, діяльності, світогляду, антропологічній тематиці. Зокрема, дослідник запропонував розрізнення світогляду та наукового пізнання, а також розрізнення світогляду та ідеології. Підкреслюється, що на творчість В. Шинкарука мали вплив ідеї представників німецької класичної філософії, зокрема Г. Гегеля. Зазначається, що велику увагу український дослідник приділяв дослідженню гносеології та онтології Гегеля. Значна заслуга Гегеля, на думку українського дослідника, полягає в тому, що він, досліджуючи проблеми пізнання буття, створив діалектичну логіку. Свої гносеологічні та онтологічні ідеї Гегель виклав у «Науці логіки» та «Феноменології духу». В цих працях висвітлюються теорія пізнання, логіка історії пізнання навколишньої дійсності.

Акцентовується увага на тому, що В. Шинкарук, як і І. Кант та Г. Гегель, значну увагу приділяє проблемі розуму, вбачаючи у ньому ключову морально-духовну основу, на якій людина одержує можливість зберегти своє «Я», впорядкувати власне існування і визначити його сенс. Без такого впорядкування свого власного існування – в правовому, онтологічному і морально-духовному плані – людина не зможе здійснити призначення, унікальне для неї з усіх поглядів. Відтак В. Шинкарука вважають одним із засновників людиноцентричної філософії, продовжувачем ідей не тільки представників німецької класичної філософії – І. Канта та Г. Гегеля, а й українських філософів Г. Сковороди та П. Юркевича.

Ключові слова: В. Шинкарук; Київська філософська школа; І. Кант; Г. Гегель; гносеологія; логіка.

**THE INFLUENCE OF HEGEL'S IDEAS ON THE WORK OF
V. SHYNKARUK AS THE FOUNDER OF KIEV PHILOSOPHICAL SCHOOL****Leonid CHUPRII***Doctor of Political Sciences, Candidate of Philosophical Sciences,**senior research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS*

Annotation. The article explores the key ideas of the famous Ukrainian researcher V. Shynkaruk. It is noted that in his works the researcher paid considerable attention to the problem of cognition, activity, worldview, anthropological topics. In particular, the researcher proposed a distinction between worldview and scientific knowledge, as well as a distinction between worldview and ideology. It is emphasized that the works of V. Shynkaruk were influenced by the ideas of representatives of German classical philosophy, in particular G. Hegel. It is noted that the Ukrainian researcher paid considerable attention to the study of Hegel's epistemology and ontology. A significant merit of Hegel, according to the Ukrainian researcher, is that he, studying the problems of cognition of being, created a dialectical logic.

© Чупрій Л.

Hegel set out his epistemological and ontological ideas in “The Science of Logic and The Phenomenology of the Spirit”, which we will consider in more detail. It teaches the theory of cognition, logic of the history of learning the environment.

Emphasis is placed on the fact that V. Shynkaruk, like I. Kant and G. Hegel, pays considerable attention to the problem of reason, seeing in it a key moral and spiritual basis on which man gets the opportunity to preserve his “I”, to organize his own existence and determine its sense. Without such an ordering of one’s own existence – in legal, ontological and moral-spiritual terms – a person will not be able to fulfill a purpose unique to him in all respects. Therefore, V. Shynkaruk is considered one of the founders of human-centered philosophy, the successor of the ideas not only of the representatives of German classical philosophy – I. Kant and G. Hegel but also of the Ukrainian philosophers H. Skovoroda and P. Yurkevych.

Key words: V. Shynkaruk; Kyiv Philosophical School; I. Kant; G. Hegel; epistemology; logic.

Одним із видатних представників Київської філософської школи був директор Інституту філософії імені Г. Сковороди В. І. Шинкарук, який здійснив значний внесок у розвиток української філософської думки. В своїх працях науковець розглядає світоглядно-антропологічну проблематику в рамках дослідження історії філософії та методології науки. Переходячи до аналізу ключових ідей В. Шинкарука, слід зазначити, що у своїх працях дослідник значну увагу приділяв проблемі пізнання, діяльності, світогляду, антропологічній тематиці. Так, науковець запропонував розрізнення світогляду та наукового пізнання, а також розрізнення світогляду та ідеології. На думку українського філософа, світогляд є не теоретичною, а практично-духовною формою опанування світу. Вчений також запропонував свій аналіз темпоральної структури світогляду (нелінійного поєднання минулого, теперішнього та майбутнього як модусів часу, що формують світовідношення людини). Крім того, у своїй філософії він вводить такі категорії світогляду, як віра, надія та любов, що є досить незвично для того часу, оскільки марксистська філософія повністю відкидала дані категорії, вважаючи їх релігійними. Тут

спостерігається вплив філософії І. Канта, який розрізняв знання, опінії та віру і акцентував увагу на значенні віри у практичному житті людини. На думку українського дослідника, не знання, а саме віра відіграє вирішальну роль у практично-духовних стосунках людини зі світом – у світогляді, моральності, естетичному досвіді тощо. Але це не релігійна віра, а віра у певні аксіоми, гіпотези, які не завжди можна раціонально обґрунтувати. Дослідник відзначав: «До передумов практичного життя ми ставимось не як до гіпотез, а як до прийнятих на віру знань. У творчих актах свідомості віра відіграє суттєву роль. Йдеться не лише про релігійну віру, а й про віру як необхідну властивість людської свідомості взагалі» [12, с. 26]. На думку В. Шинкарука, спроможність людини діяти на ґрунті віри, власних переконань є свідченням не слабкості, а сили людини, її здатності вчиняти на ширших засадах, ніж це передбачає та вможливорює теоретичний розум.

В. Шинкарук також активно розвивав у своїй філософській системі концепт «світу людини», але не в марксистському розумінні – «як світ практично-діяльного освоєння навколишньої дійсності», а як практично-духовне освоєння цього

світу, олюднення навколишньої дійсності, що було близько до поглядів представників екзистенціалізму. Дослідник активно підтримував гасло «Пізнай самого себе», яке лежить в основі філософської антропології.

Теоретико-методологічні джерела

За радянських часів слід виділити ряд дослідників, які присвячували свої роботи аналізу філософії представників німецької класичної філософії, зокрема Г. Гегеля. Загальними характерними рисами цих робіт є те, що вони написані з певним ідеологічним ухилом. На жаль, основна проблематика, яка у них порушується, пов'язана або із критикою «недосконалої» ідеалістичної діалектики Гегеля у порівнянні із «досконалим» діалектичним матеріалізмом, або гегелівська філософія розглядається як попередниця марксизму-ленінізму. Але, незважаючи на це, в зазначених працях містяться деякі важливі надбання радянських учених, короткий аналіз яких ми наводимо нижче.

Зокрема, це роботи: «Філософія Гегеля і сучасність», до редакційної колегії якої входять Л. Суворов, І. Коников, І. Нарський, Т. Ойзерман, Є. Ситковський, В. Соколов. У дослідженні автори розглядають гегелівську філософію, а особливо його діалектику, у контексті сучасного їм розвитку філософії, вони намагаються вписати її у сучасний контекст, який пов'язується головним чином із радянською філософією, і, звичайно, не можуть бути задоволеними його ідеалізмом, тому, погоджуючись із «прогресивністю» гегелівського підходу, зазначають його «недоліки» і віддають перевагу діалектичному матеріалізму;

«Філософія Гегеля: проблеми діалектики» за редакцією Т. Ойзермана, у якій вчені, що входять до міжнародного гегелівського об'єднання, розглядають проблеми діалектичного методу Гегеля, розмірковують над проблемами розвитку, аналізують системний принцип, проблему протиріччя між минулим та майбутнім гегелівської філософії; «Шлях Гегеля до «Науки логіки»: формування принципів системності і історизму» Н. Мотрошилової, де вперше у радянській науці аналізується ранній період творчості філософа на основі ранніх і не перекладених російською мовою робіт Гегеля, ключовими поняттями у ній від раннього періоду до нюрнберзького виступають такі поняття, як системність і історизм; «Філософія Гегеля: проблеми діалектики» Т. Ойзермана і Н. Мотрошилової, де автори розглядають діалектику Гегеля, і хоча робота носить загалом критичний характер, автори вказують на можливі проблемні питання, що можуть виникати щодо гегелівського діалектичного методу, аналіз яких є актуальним і сьогодні; «Система і метод філософії Гегеля» К. Бакрадзе, у якій досліджуються питання співвідношення гегелівського методу і системи, робиться широкий аналіз його діалектики і логіки; «Гегель про сутність філософії» Т. Буачидзе, де гегелівська філософія зводиться до її методу, а також розглядаються питання філософії як науки; «Метод і система Гегеля» К. Гуліана, де автор теж звертає увагу на варіанти взаємодії гегелівського методу і системи та приходять до висновку, що вони є узгодженими; «Філософія історії Гегеля» А. Каримського, у якій автор намагається реконструювати концепцію іронії історії, однак зазначає, що у гегелівській філософії вона фактично не є вираженою.

Він виступає апологетом мислителя щодо закидів у його бік про те, що начебто у поглядах філософа йдеться про кінець історії, пізнання, розвитку; «Логіка Гегеля» Г. Кармишева, де автор звертає увагу на гегелівську логіку, її сучасні аспекти і роль у всій гегелівській філософії; «Гегель і сучасний світ» М. Кісселя – монографія присвячена комплексному аналізу гегелівської філософії, архітектоніці філософської системи Гегеля і її внутрішнього протиріччя, а також актуальності гегелівської філософії для сучасності; «Молодий Гегель і проблеми капіталістичного суспільства» Г. Лукача, де автор проводить аналіз творчості переважно молодого Гегеля, а гегелівська філософія розглядається без відриву від історичних подій, що були йому сучасними, і в контексті німецької класичної філософії взагалі; «Введення у читання Гегеля: лекції з «Феноменології духу», які читалися з 1933 по 1939 рр. у Вищій практичній школі» О. Кожева, – хоча ця робота була перекладена і видана російською мовою лише наприкінці ХХ – на початку ХІ ст., вона породила так зване «кожевське прочитання Гегеля», оскільки автор подає доволі оригінальне його розуміння, він приділяє особливу увагу діалектиці «пана і раба», а також такій інтерпретації філософії історії Гегеля, відповідно до якої історія філософії дійшла свого кінця, гегелівська філософія ніби завершує історію філософії; «Філософія Гегеля» М. Овсяннікова, у якій автор подає загальний аналіз гегелівської філософії із зазначенням її особливостей і основних напрямків розвитку та особливу увагу приділяє логіці Гегеля, філософії природи і філософії духу; «Етичні погляди Гегеля» В. Перерви, де гегелівська етика розглядається через категорії

«об'єктивність» і «суб'єктивність», зазначається, що право і мораль мають дійсність лише у межах цілого, до якого вони належать, – етики або моральності; «Проблема відчуження у «Феноменології духу» Гегеля» В. Погосяна, у якій аналізується поняття «відчуження» у гегелівській філософії, проблема якого займає, на думку автора, одне з провідних місць у ній, та ін. [6].

Є також роботи, присвячені гегелівській філософсько-правовій проблематиці: «Вчення Гегеля про державу і сучасність» Б. Маньковського, у якій автор приділяє увагу вченню Гегеля про громадянське суспільство та його протиріччя, поняттю держави та ролі у ній особи, розглядає відносини громадянського суспільства з державою, а також співвідношення свободи і відповідальності у свідомості особи; «Вчення Гегеля про право і державу і його кримінально-правова теорія» О. Піонтковського, де автор звертає увагу на особливості розуміння Гегелем злочину і покарання, переносить гегелівську діалектику на цю сферу, а також відношення злочинця до скоєного, однак розмірковує з позицій діалектичного матеріалізму, розцінює гегелівську філософію як «аристократичну реакцію»; «Філософія права Гегеля і сучасність» під редакцією Д. Керимова – колективна монографія В. Вайхельта, Г. Кленнера, Д. Лазуренко, Г. Мальцева, Л. Мамута, К. Мольнау, В. Нерсесянца, О. Піонтковського, К. Редера, Е. Розіна, В. Туманова, Г. Ханейя, К. Шенебурга, у якій фахівці з Радянського Союзу та НДР разом розглядають основні політико-правові проблеми гегелівської філософії у контексті марксизму-ленінізму, при цьому увага акцентується на невідповідності гегелівської філософії

«прогресивним» марксистсько-ленінським поглядам, критикуються і різні «буржуазні» її інтерпретації [6].

Одним із ключових дослідників творчості Г. Гегеля та інших представників німецької класичної філософії був В. Шинкарук. Дослідник М. Булатов в даному контексті писав: «Німецька класична філософія працями вченого була представлена як така, що може мати не лише «джерельний», але і самостійний інтерес, здатна захоплювати і заповнювати духовність людини – науковця, читача, слухача. Саме завдяки потужному викладацькому і дослідницькому таланту В. Шинкарука і надзвичайному багатству змісту і форми розглядуваних філософських систем німецька класична філософія стала одним з основних джерел розвитку філософської освіти в Україні. Ця філософія також успішно поширилася серед наукового співтовариства, якого в нашій країні до цього не існувало» [1, с. 46]. На думку В. Шинкарука і М. Булатова, німецька класична філософія є «вищим щабелем розвитку буржуазної класичної філософії» [13, с. 17]. В. Шинкарука цікавили ідеї І. Канта, зокрема його трансцендентальна логіка, але кантівська філософія, на думку вченого, мала певні недоліки. Дослідник писав: «Філософія Канта, попри весь свій визначальний вплив на наступний розвиток німецької класичної філософії, зберігає самостійне значення і потребує під час свого розгляду широкого, синтетичного підходу, який враховував би і вади діалектичного ідеалізму і обмеженість метафізичного матеріалізму» [11, с. 326].

Але основну увагу в своїх роботах український науковець приділяв ідеям німецького філософа Г. Гегеля,

дослідженню творчості якого він присвятив докторську дисертацію. Значна заслуга дослідника полягає в тому, що він відкрив для тогочасного вітчизняного вченого всю глибину і неповторність філософії Гегеля, її вплив на формування марксистської філософії. У своїй дисертації «Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля» [10] В. Шинкарук, аналізуючи гносеологічну та онтологічну проблематику, долучається до антропологічної тематики, досліджуючи проблеми людини. Ця робота була написана у роки хрущовської відлиги, коли послабилася цензура і зріс інтерес до зарубіжної філософської думки. Зокрема, одним із класичних філософів, який цікавив тогочасних дослідників, був Г. Гегель, оскільки його філософія розглядалася як певна предтеча марксистської філософії. Проте переважно висвітлювалася гегелівська діалектика, а феноменологія, філософія природи, право і релігія відкидалися чи розглядалися як реакційні. Заслуга В. Шинкарука полягала в тому, що він намагався системно і комплексно розглянути філософську систему Гегеля.

Українському досліднику була близька ідея Гегеля про те, що наука про людину буде лише тоді істинною, коли спрямовується на пізнання загального, тобто духу. Дух, за Гегелем, потрібно розуміти як відображення Абсолютної ідеї, як розвиток і становлення. Відтак філософія як наука має досліджувати досягнення духом самого себе.

Аналізуючи основні ідеї В. Шинкарука, слід зазначити, що в першу чергу український науковець досліджував гносеологію та онтологію Гегеля. Значна заслуга Гегеля, на думку дослідника, полягає в тому, що він, досліджуючи проблеми пізнання буття, створив

діалектичну логіку. Свої гносеологічні та онтологічні ідеї Гегель виклав у «Науці логіки» та «Феноменології духу», які ми розглянемо детальніше. У них висвітлюються теорія пізнання, історія пізнання цивілізованим людством навколишньої дійсності у її логічній необхідності. Опишемо, як розумів В. Шинкарук ключові гносеологічні та онтологічні ідеї Г. Гегеля.

На думку Гегеля, логічні категорії не є незмінними і стабільними, вони переходять одна в одну. Кожна категорія переходить в другу тому, що вона, тобто друга, вже до цього переходу містилися в першій, отже, вони постають як суперечність, поєднання суперечностей (рух – спокій; буття – небуття тощо). Цей діалектичний метод Гегель вважав єдино правильним. Він писав: «Цей метод ще потребує значного вдосконалення, але я переконаний, що він єдино істинний. Це само по собі має вияв уже з того, що він є дещо відмінне від свого предмету і змісту, адже сам зміст всередині себе є діалектика, яку він має в самому собі і яка рухає вперед цей зміст. Ясно, що не можна вважати науковими які-небудь способи викладу, якщо вони не сліднують руху цього методу і не відповідають його простому ритму, адже рух цього методу є рух самої суті справи» [2, с. 108].

Діалектика Гегеля виступає як гносеологічний метод пізнання. Рух гегелівської діалектики складає: тезис (ствердження) – антитезис (заперечення) – синтез (заперечення заперечення), де розвиток будь-якого явища, у тому числі і права, розглядається як його буття – сутність – поняття. Важливим моментом гегелівської діалектики є те, що у синтезі тезис і антитезис не зникають, а зберігаються, проте постають у своїй

новій якості. Досягнувши синтезу, процес повторюється до тих пір, поки не буде досягнутий вищий синтез. Силою, що спонукає дух до розвитку, є діалектична протилежність предмета та думки про нього суб'єкта та об'єкта мислення, коли ж дух долає це протиріччя, він прямує далі шляхом усвідомлення своєї свободи. Тотожність мислення і буття виступає у Гегеля не як абстрактна, а як конкретна тотожність, тобто передбачає певну різницю, і увесь сенс розвитку полягає саме у русі від абстрактного до конкретного. Діалектичний метод у розгляді права дозволяє розглянути його рух від абстракції, що є невизначеною, до його конкретного поняття.

Слід також зазначити, що специфікою діалектичного методу є те, що він виступає не тільки як науковий метод пізнання, а й як об'єктивний процес. Філософ намагається переглянути підхід, відповідно до якого логіку цікавить лише форма мислення, – за Гегелем, логіку має цікавити і його зміст. Діалектика фактично постає як логіка, вона виступає універсальним методом пізнання всіх сфер буття духу, а значить, і всього світу, і всіх його явищ, у тому числі і права. Саме з цим пов'язано те, що мислитель у «Філософії права» спирається на «Науку логіки» і на метод, що у ній викладений. «Феноменологія духу» [4], у якій розкрита наука про розвиток духу, тісно пов'язана з «Наукою логіки», у якій викладено метод пізнання розвитку духу. У «Науці логіки» логіка постає як об'єктивна наука, яка фактично є онтологією і метафізикою, та суб'єктивна, яка виступає як логіка поняття. Саморозвиток об'єктивного духу проходить у три етапи: буття, сутність, поняття. У процесі свого розвитку дух досягає своє

поняття, своє наявне буття і повертається до себе. Поняття виступає не тільки як логічна категорія, воно виступає безпосередньо і як буття.

Саме у понятті досягається тотожність суб'єкта і об'єкта у пізнанні. Сама субстанція являє собою роздвоєння, яке долається в рефлексії у себе в інобутті. Результатом такої рефлексії стає єдність, що становить істину. Весь процес розвитку духу є усвідомлення свідомістю свідомості. Об'єктивний дух, у рамках якого і розглядається правова проблематика, являє собою постійний розвиток свідомості, духу, субстанції від абстрактного права через мораль до моральності. Розвиток є характерним як для духу, так і для науки, нове знання є результатом такого розвитку. Дух виступає як дещо ціле по відношенню до індивіда як до чогось одиничного. Одиничне тому може розвиватися всередині цього цілого, наприклад, таким цілим може виступати держава відносно свого громадянина. Свого істинного поняття об'єктивний дух набуває наприкінці свого розвитку. Відповідно розвиток індивіда і його свідомості є тісно пов'язаний з розвитком держави і духу взагалі, і навпаки, розвиток держави пов'язаний з розвитком індивіда і об'єктивного духу. Розвиток всіх цих систем: об'єктивний дух, держава, громадянське суспільство, корпорації, стани, сім'я, особа – є тісно пов'язаним. Розвиток духу відбувається як на рівні індивіда, так і на рівні світу взагалі, світової історії. Розвиток права йде від усвідомлення його формалізму до усвідомлення його сутності і поняття.

Свідомість набуває свого розвитку через розум і дух. Її шлях є розвиток свідомості від індивідуального до загального, цим рухом просякнута уся філософія

об'єктивного духу Гегеля. Метод, що показаний Гегелем у «Феноменології духу», є рух, кожен окремий прояв якого знімається, втрачає свою окремішність і стає частиною цілого. Це і є діалектичний рух, особливості якого висвітлені у цій роботі.

Діалектичний метод, на думку Гегеля, є основою розвитку філософської науки, яка займається вивченням подальшого розгортання духу, що досяг свого поняття. Філософія розглядається мислителем у цій роботі як завершена система, інші науки можуть зватися істинними лише тоді, коли вони породжені філософією. Українська дослідниця Т. Павлова відзначає, що поняття виступає центральною категорією «Феноменології духу», воно розглядається не як поняття чогось конкретного, а як поняття взагалі. Воно дає можливість досягнути істини [6].

У «Феноменології духу» автор проводить думку, яка є основою його абсолютного ідеалізму, про те, що буття є мислення, а мислення є буттям. Поняття у мислителя є формою розвинутого мислення, як субстанція – суб'єктом. Дослідник вважає, що поняття є власною самістю предмета, яка проявляється як його становлення, це мислення не є суб'єкт, що перебуває в спокої та нерухомо несе акциденції, а є поняття, яке саморухається і приймає в себе назад свої визначення. Дійсність виступає у філософа як відповідність наявного буття своєму поняттю [6].

У діалектики Гегеля було чимало інтерпретаторів, серед них К. Маркс та Ф. Енгельс, які, перевіривши гегелівську діалектику у матеріалістичне русло, сформулювали закони діалектики. До них відносяться: 1. Закон переходу кількісних змін у якісні; 2. Закон єдності і боротьби

протилежностей; 3. Закон заперечення заперечення. Найбільшого розвитку діалектична логіка набула у 60–70-х роках ХХ ст. у СРСР, навколо неї розгорталися наукові дискусії. Учасниками таких дискусій були В. Шинкарук, Е. Ільєнков, М. Воробйов, В. Смирнов, І. Нарський, В. Копнін, В. Штофф, М. Попович та інші. Наприклад, відома дискусія велася між Е. Ільєнковим та Д. Дубровським, які гаряче дискутували на сторінках журналу «Питання філософії» про визначення такої важливої філософської категорії, як ідеальне, та щодо психофізіологічних проблем.

Слід також зазначити, що у роботах Гегеля онтологія, тобто проблема самого об'єкта дослідження, тісно переплетена з гносеологією, тобто методом дослідження. Суб'єкт і об'єкт у його філософії виступають не у чистому вигляді як суб'єкт і об'єкт, вони являють собою певний синтез, поєднання, без втрати своєї сутності, але у результаті такого процесу створюється дещо нове, що вже не є просто суб'єктом чи просто об'єктом.

Аналізуючи праці Г. Гегеля, В. Шинкарук також творчо переосмислював його ідеї моралі і моральності. Так, Г. Гегель писав, що мораль є більш високим ступенем розвитку об'єктивного духу, ніж абстрактне право. На етапі моралі свобода все ближче прямує до свого визначення. Об'єктивована воля у власності, як це було у абстрактному праві, виступає тепер і як суб'єктивна. Гегель зазначає, що цей рух є опрацюванням ґрунту свободи, суб'єктивності, яка з початку є абстрактною, тобто відмінною від поняття; потім вона стає адекватною поняттю, і тим самим ідея отримує свою повну реалізацію [3, с. 153].

Особа у моралі діє, виходячи із своїх внутрішніх спонукань, переконань, посилюється роль самосвідомості. Мораль виступає як внутрішнє переконання людини, внутрішня воля, внутрішній світ і у її сферу не можна втручатися, піддавати насильству. В абстрактному праві воля особи існує як наявне буття у зовнішньому, у той час як у моралі воля особи є внутрішньою, вона існує всередині самої себе. Гегель зазначає, що цінність людини визначається її внутрішніми прагненнями, і тим самим моральність є сама для себе істинною свободою. Така точка зору є по своїй формі право суб'єктивної волі [3, с. 137].

Для абстрактного права внутрішні принципи і наміри особи є неважливими. Лише мораль значною мірою враховує мотиви, умисел і цілі вчинків суб'єкта. Відтак вимога моральної свободи полягає у тому, щоб про людину судили з її самовизначення. І з моральної точки зору людина є вільною від зовнішніх визначень.

Мораль є таким ступенем розвитку об'єктивного духу, у якому свобода волі людини реалізується краще, ніж у абстрактному праві, але вона ще знаходиться у не до кінця вільному стані. Це наступний етап розвитку права, коли особа має досвід абстрактного права, але ще не перейшла до моральності. Мораль ще не є моральністю, вона не досягла ще найвищого ступеня розвитку свободи волі, а тому ще не є досконалою. Заслугою Гегеля є те, що він бачив у моралі не лише позитивні сторони, а й негативні, недосконалі. Мораль ще допускає свавілля, неправові вчинки.

Оскільки абстрактне право має лише об'єктивну сторону свого вираження, то у ньому не має значення суб'єктивна

сторона діяння, у моралі ж особа характеризується своїм самовизначенням і діє відповідно до своїх внутрішніх переконань, а не під впливом випадкових зовнішніх факторів. Але і мораль не виступає кінцевим моментом розвитку свободи, свого поняття свобода набуває у моральності. Незважаючи на рух волі із сфери абстрактного права до сфери моралі, у моралі особа усвідомлює ще свою суб'єктивну волю як абсолютну, тому і суб'єктивні переконання носять формальний, абстрактний, неістинний характер.

Важливим у моралі є поняття обов'язку. Обов'язок набуває статусу внутрішнього переконання, а якщо дещо виконується задля того, щоб набути доброї репутації або зі страху покарання, такий вчинок не може вважатися моральним, оскільки має зовнішню щодо особи природу. У процесі розвитку права до його виконання має скластися таке ж відношення, воно виконується особою у силу власного переконання у його цінності, необхідності і важливості. На рівні моралі формується сама можливість такого відношення до вчинку. На цьому ж рівні у свідомості формується установка прогнозувати не тільки сам вчинок, але і його наслідки, які мають настільки ж важливе значення, як і сам вчинок. Щодо цього філософ зазначає, що взагалі думати про наслідки вчинку є важливим, тому що завдяки цьому не зупиняються на безпосередній точці зору, а піднімаються над нею. Багатосторонній їх розгляд веде також до природи вчинків [3, с. 34]. Мораль, за Гегелем, не полягає у боротьбі між схильностями і обов'язком, для особи є звичайним шукати свого благополуччя, швидше за все, усвідомлюючи необхідність загальної

волі, особа гармонізує, узгоджує загальну і особливу волю.

Мораль у Гегеля тісно пов'язана з правом. Право і мораль являють собою різні частини загального, що зветься моральністю. Розвиток кожної з них є пов'язаним, вони разом створюють розвиток загального, до якого належать, і лише у ньому становлять своє визначення, поняття. Не можна тут визначати, що є головнішим і важливішим, вони є складовими, хоча і окремими, єдиного процесу розвитку, і стати досконалими вони можуть лише разом у цьому процесі. Розвивається право – розвивається і мораль, розвивається мораль – розвивається і право, оскільки йдеться про розвиток свідомості. Гегель зазначає, що правові обов'язки можна визначити як досконалі обов'язки, моральні – як недосконалі, оскільки перші взагалі мають виконуватися і характеризуються зовнішньою необхідністю, моральні ж засновуються на суб'єктивній волі. З одного боку, умонастрій щодо вчинку у праві є повністю вільним, з іншого – якщо розвинутою є правосвідомість і обов'язок сприймається не як зовнішній, а як внутрішнє переконання, то право виконується з внутрішньої поваги до нього і, таким чином, набуває не лише зовнішньої, але і внутрішньої сторони. Умонастрій має суто внутрішню, моральну природу, тому поки він не є проявленим і не стосується сфери права, до нього не можна застосовувати якісь правові міри, у тому числі і покарання. Відмежування умонастрою від реального вчинку необхідним є тому, щоб визначити сферу морального і правового. Для позитивного права внутрішнє переконання є бажаним, воно говорить про високий рівень розвитку правосвідомості,

але не є обов'язковим. Внутрішнє переконання, таким чином, не має лише моральної природи, воно може мати і правову природу, оскільки належить до свідомості людини. Ототожнення внутрішнє – моральне є не зовсім правильним, оскільки воно може бути реалізоване і у праві. Коли особа порушує право, вона здебільшого одночасно з цим порушує і мораль. Об'єктивована ззовні, завдана шкода власності особи, її життю, здоров'ю, гідності є одночасно і внутрішньою неповагою до неї. Але часто правове і моральне не збігається, оскільки вимоги щодо внутрішньої компоненти у позитивному праві (законі) не є обов'язковими, а у моралі – є. Загалом можна говорити про те, що якщо у праві має місце внутрішня компонента, то така особа набуває правосуб'єктності не лише у позитивному праві, а і у природному. Така особа стає суб'єктом природного права, оскільки визнає і внутрішньо приймає право як цінність у своїй свідомості. Такий суб'єкт права відповідає своєму поняттю, оскільки має визначення як такий не тільки зовнішньо, але і внутрішньо [3, с. 54–55].

За допомогою моралі особи мають можливість виділитися з-понад усіх у моральному сенсі, оскільки виконання права рівняє особу з усіма, тому що право виконує переважна більшість, а от у моральному вчинку особа може проявити свої особливі якості, які є властивими небагатьом.

В. Шинкарук, в цілому підтримуючи ідеї Гегеля про мораль, більше уваги звертає на поняття найвищого блага як основи та центру буття людини, «фокусу» її морально-духовного існування. Український філософ у кінцевому підсумку виводить його («найвище благо»)

в статус вищої соціальної мети морального (практичного) буття людини. Саме через свій соціальний характер «найвище благо» безпосереднім чином впливає не лише на «трансформативну траєкторію критичного проекту, а й на здійснення унікального призначення людини як виду. Тією мірою, якою найвище благо є найвищою соціальною метою практичного розуму» [5, с. 17].

Як бачимо, В. Шинкарук, як і І. Кант та Г. Гегель, значну увагу приділяє проблемі розуму, вбачаючи у ньому ключову морально-духовну основу, на якій людина одержує можливість зберегти своє «Я», впорядкувати власне існування і визначити його сенс. Без такого впорядкування свого власного існування – в правовому, онтологічному і морально-духовному плані – людина не зможе здійснити призначення, унікальне для неї з усіх поглядів [5, с. 17]. Відтак В. Шинкарука вважають одним із засновників людиноцентричної філософії, продовжувачем ідей не тільки представників німецької класичної філософії – І. Канта та Г. Гегеля, а й українських філософів Г. Сковороди та П. Юркевича.

Слід зазначити, що, крім гегелівської гносеології та онтології, В. Шинкарук також цікавився і гегелівською праксеологією. Зокрема, дослідник здійснив ґрунтовний аналіз такого поняття, як «діяльність». Саме діяльність є одним із важливих елементів діалектичної теорії розвитку Гегеля, основоположним чинником системи формотворення людського духу, оскільки саме через діяльність людина пізнає навколишній світ як складову Абсолютної ідеї. В. Шинкарук порівнює це визначення з його тлумаченням в марксистській філософії, де діяльність розглядається як праця,

практика, виробництво, принцип практичної діяльності. Вчений вважає, що поняття «діяльність» відрізняється від понять «праця», «практика» тощо, хоча в цілому підтримує поняття матеріально-практичного освоєння світу, яке «використовується в Марксових рукописах 1844 р.» [7, с. 193]. Український дослідник вважає, що К. Маркс активно підтримував думку про те, що людина за своїми ключовими ознаками є творцем самої себе і свого внутрішнього світу, а через перетворення своєї сутності вона перетворює і навколишній світ, а відтак Маркс визнає творчу діяльність людини важливим чинником становлення сутності людини [8, с. 111]. Тобто тут В. Шинкарук розвиває ідеї діяльності як важливого чинника проявів сутності людини, що активно досліджується саме в рамках Київської філософської школи. Проте науковець не ідеалізує марксистську філософію і зауважує, що діяльність у марксистизмі насамперед пов'язана з такими поняттями, як практика і виробництво, проте в цій філософії недооцінюються соціально-культурні і особистісні фактори соціалізації людини. «У такому розумінні, – зазначає В. Шинкарук, – принцип діяльності використовувався Марксом у своїй концепції матеріалістичного розуміння історії, в якій він сформував вчення про матеріальне виробництво як основу суспільного розвитку, суспільного буття і суспільної свідомості» [14, с. 251].

На думку В. Шинкарука, поняття «діяльність» у філософії Гегеля є ширшим поняттям, ніж праця, і визначається як «цілепокладаюча діяльність, спрямована на створення деякої предметної реальності... Реалізація цілей індивіда в процесі його діяльності є «опредмечуванням»

її сутності, творення себе тим, чим вона є в своїй суті» [7, с. 178]. Хоча поряд з цим діяльність також є процесом «розпредмечування», тобто відкриття своєї істинної сутності в зробленому.

Цікавлять українського вченого і питання відчуження у гегелівській філософії. Історичний процес тлумачиться ним як процес відчуження духу, а не людини. Початок і кінець історії не є початком і кінцем об'єктивації ідеї. Дослідник звертає увагу на роздуми Гегеля щодо життя народу. Він зазначає, що філософ мислить духовне життя як життя народу. Початок і кінець історії не є початком і кінцем об'єктивації ідеї. Дослідник звертає увагу на роздуми Гегеля щодо життя народу. Він зазначає, що філософ мислить духовне життя як життя народу. Часто у роботах Гегеля згадується душа народу, дух народу, геній народу. Дух народу розуміється ним як конкретний дух, що знаходиться між космополітизмом та індивідуалізмом. У формі народу в історії виступає втілення духу, тобто реальність, що є універсальною й індивідуальною одночасно. Людство реалізує себе у різних народах, що проявляють унікальність свого універсального характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатов М. Німецька класика – світогляд – філософська антропологія. *Філософсько-антропологічні читання '98 (До 70-річчя засновника Київської світоглядно-антропологічної школи Володимира Шинкарука)*: зб. наук. праць. Київ: Стило, 1999. С. 43–96.
2. Гегель Г. Наука логіки. В 3 т. Москва: Мысль, 1972. Т. 1. 371 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Філософія права. Москва: Мысль, 1990. 526 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Феноменологія духа / пер. с нем. Г. Шпета. Санкт-Петербург: Наука, 1992. 444 с.
5. Кремінь В. Людиновимірний смисл філософських поглядів В.І. Шинкарука. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28541/02-Kremen.pdf?sequence=1>

6. Павлова Т. Філософія як наука у «Феноменології духу» Г.В.Ф. Гегеля та право як об'єкт філософського дослідження. URL: https://www.researchgate.net/publication/321483978_Filosofia_ak_nauka_u_Fenomenologii_duhu_GVF_Gegela_ta_pravo_ak_ob%27ekt_filosofskogo_doslidzenna

7. Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. *Вибрані твори*: в 3 т. / упоряд.: Лях В.В., Табачковський В.Г. Київ: Укр. центр духовної культури, 2004. Т. 3. С.177–209.

8. Шинкарук В. Марксистський гуманізм і проблема сенсу людського буття. *Вибрані твори*: в 3 т. / упоряд.: Лях В.В., Табачковський В.Г. Київ: Укр. центр духовної культури, 2004. Т. 3. Ч. 1. С. 108–135.

9. Шинкарук В. Поняття культури. Філософські аспекти. *Вибрані твори*: в 3 т. / упоряд.: Лях В.В., Табачковський В.Г. Київ: Укр. центр духовної культури, 2004. Т. 3. С. 209–258.

10. Шинкарук В.И. Логика, диалектика и теория познания Гегеля (Проблема тождества логики, диалектики и теории познания Гегеля). Киев: Изд-во Киевского университета, 1964. 295 с.

11. Шинкарук В.И. Теория познания, логика и диалектика И. Канта. *И. Кант как родоначальник немецкой классической философии*. Киев: Научная мысль, 1974. 336 с.

12. Шинкарук В.И. Введение. Философия и мировоззрение. *Человек и мир человека (Категории «человек» и «мир» в системе научного познания)*. Киев: Научная мысль, 1977. С. 7–12.

13. Шинкарук В.И., Булатов М.А. Социальные и теоретические предпосылки формирования философии Канта. *Критические очерки по философии Канта* / под ред. М.А. Булатова, В.Г. Табачковского, А.И. Яценко. Киев: Научная мысль, 1975. 367 с.

14. Шинкарук В. Поняття культури. Філософські аспекти. *Вибрані твори*: в 3 т. / упоряд.: Лях В.В., Табачковський В.Г. Київ: Укр. центр духовної культури, 2004. Т. 3. С. 209–258.

REFERENCES

1. BULATOV, M. (1999). German Classics – Worldview – Philosophical Anthropology. In: *Filosofsko-antropolohichni chytannia'98 (Do 70-richchia zasnovnyka Kyivskoi svitohliadno-antropolohichnoi shkoly Volodymyra Shynkaruka) Philosophical and Anthropological Readings 98 (To the 70th Anniversary of the Founder of the Kyiv World Anthropological School Volodymyr Shynkaruk)*. Collected Scientific Works. Kyiv: Stylos, pp. 43–96. [in Ukr.]

2. HEGEL, G. (1972). *The Science of Logic*. In 3 Vol. Vol. 1. Moscow: Mysl, 371 p. [in Rus.]

3. HEGEL, G. (1990). *Philosophy of Law*. Moscow: Mysl, 526 p. [in Rus.]

4. HEGEL, G. (1992). *Phenomenology of the Spirit*. Saint Petersburg: Nauka, 444 p. [in Rus.]

5. KREMIN, V. (2010). *Human Dimensional Meaning of V. Shynkaruk's Philosophical Views*. [online] Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28541/02-Kremen.pdf?sequence=1> [in Ukr.]

6. PAVLOVA, T. (2010). *Philosophy as a Science in "Phenomenology of the Spirit" by G.W.F. Hegel and Law as an Object of Philosophical Research*. [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/321483978_Filosofia_ak_nauka_u_Fenomenologii_duhu_GVF_Gegela_ta_pravo_ak_ob%27ekt_filosofskogo_doslidzenna [in Ukr.]

7. SHYNKARUK, V. (2004). Methodological Principles of Philosophical Teachings about Man. *Selected Works*: In 3 vols. Vol. 3. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture, pp. 177–209. [in Ukr.]

8. SHYNKARUK, V. (2004). Marxist Humanism and the Problem of the Meaning of Human Existence. In: *Selected Works*: In 3 vols. Vol.3. Part 1 Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture, pp.108–135. [in Ukr.]

9. SHYNKARUK V. (2004). The Concept of Culture. Philosophical Aspects. In: *Selected Works*: In 3 vols. Vol. 3. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture, pp. 209–258. [in Ukr.]

10. SHYNKARUK, V. (1964). *Logic, Dialectics and Theory of Hegel's Knowledge*. Kiev:

Izdatelstvo Kievskogo universiteta, 295 p. [in Rus.]

11. SHYNKARUK, V. (1974). I. Kant's Theory of Knowledge, Logic and Dialectics. In: *I. Kant as the Founder of German Classical Philosophy*. Kiev, Nauchnaya mysl, 336 p. [in Rus.]

12. SHYNKARUK, V. (1977). Introduction. Philosophy and Worldview. *Categories "Man" and "World" in the System of Scientific Worldview*. Kiev: Nauchnaya mysl, pp. 7–26. [in Rus.]

13. SHYNKARUK, V., BULATOV, M. (1975). Social and Theoretical Preconditions for the Formation of Kant's Philosophy. In: *Critical Essays on Kant's Philosophy*. Kiev: Nauchnaya mysl, 367 p. [in Rus.]

14. SHYNKARUK, V. (2004). The Concept of Culture. Philosophical Aspects. In: *Selected Works*: In 3 vols. Vol. 3. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture, pp. 209–258. [in Ukr.]

Для абстрактного права внутрішні принципи і наміри особи є неважливими. Лише мораль значною мірою враховує мотиви, умисел і цілі вчинків суб'єкта. Відтак вимога моральної свободи полягає у тому, щоб про людину судили з її самовизначення. І з моральної точки зору людина є вільною від зовнішніх визначень.